

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista

Richard Pražák

MUNI
ARTS

MUNI
100

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista

Richard Pražák

Michal Kovář (ed.)

Publikace je součástí ediční řady MUNI ARTS 100, kterou filozofická fakulta vydává u příležitosti 100. výročí založení Masarykovy univerzity.

© 2019 Richard Pražák, dědicové
© 2019 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9266-2
ISBN 978-80-210-9267-9 (online : pdf)
<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9267-2019>

Obsah

Můj otec Richard Pražák, hungarista a ugrofinista (Markéta Hejkalová)	7
Ediční poznámka (Michal Kovář)	9
Josef Dobrovský. Hungarista a ugrofinista	11
Úvodní poznámka	13
Kapitola první – Prameny a literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy	15
Kapitola druhá – Předpoklady a charakteristika česko-maďarských vědeckých vztahů za osvícenství	29
Kapitola třetí – Styky J. Dobrovského s Maďary	36
Kapitola čtvrtá – Ugrofinistická studia Josefa Dobrovského	50
Kapitola pátá – Světový názor Josefa Dobrovského ve světle vývoje a vzájemných souvislostí českého a maďarského národního hnutí na přelomu 18. a 19. století	70
Závěr	91
Přílohy	95
Josef Dobrovský o svém pobytu ve Finsku a specifických rysech ugrofinských jazyků	97
Recenze Josefa Dobrovského na spis Sámuela Gyarmathiho <i>Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata</i> . Göttingen 1798	102
Seznam pramenů a literatury	109
Zdroje použitých fotografií	122

Můj otec Richard Pražák, hungarista a ugrofinista

Táta se dostal k hungaristice náhodou. Na filozofické fakultě Karlovy univerzity začal studovat češtinu a ruštinu, ale nebavilo ho neustálé memorování ruských říkanek a veršů – proto při první příležitosti přestoupil na maďarštinu. Maďarsko je země na pomezí: ztracená mezi germánskými a slovanskými jazyky, středoevropská, ale s patrným vlivem Balkánu a Osmanské říše, a myslím, že pro mého tátu se Maďarsko stalo oknem do trochu jiného světa a do určité míry i únikem před všedními dny. Jezdil tam často na delší i kratší pobyty, někdy jsme ho v Budapešti navštěvovali a jindy nám vozil dárky, u nás nedostupné a budící obdiv spolužáků – kuličky na provázku, nazývané klik-klak, či později Rubikovu kostku, ale na tu jsem už byla moc velká. Do Maďarska, k Balatonu, jsme jezdili i na rodinné dovolené. Jednou jsme se při návratu zastavili v Ďarmotech u Gyóru (Gyarmat), rodišti Josefa Dobrovského – ale o tom nikdo z místních nic nevěděl, a na českou rodinu, která vystoupila ze zelené škodovky a jejíž hlava se v kavárně maďarsky na Dobrovského vyptávala, se dívali s údivem a podezíravě.

V sedmdesátých letech táta věnoval velké úsilí, aby na brněnské filozofické fakultě vznikla výuka maďarštiny, ale o tom já moc nevím. Sledovala jsem spíš jeho knižní práce. Například překlady dětských knih Évy Janikovszky *Mně se vždycky musí něco stát* a *Už zase já* a výbor z básní Sándora Petőfiho *Blesky rozhněvané i křídla motýlí* (o těch se doma hodně mluvilo, rodiče si vždycky o své práci rádi povídali) a nejvíc pak výbor z básní Gyuly Juhásze *Hymnus člověka*. Na tom jsem měla možnost spolupracovat. Táta překládal doslovné texty, takzvané podstročnický, a já jsem se je snažila převádět do veršů – a přitom jsem okouzleně pozorovala, jak se můj ustaraný tatínek mění v zábavného společníka a vstřícného a spolehlivého spolupracovníka.

Maďarská cesta přivedla tátu i do Finska. V roce 1964 se mu naskytla unikátní příležitost, odjel téměř na rok do Helsink, aby se naučil druhý ugrofinský jazyk. My jsme s ním jet nemohli a tátovi se prý ve Finsku zpočátku hodně stýskalo. Později tam ale navázal několik celoživotních přátelství – s bohemistou Velim Kolarim či svéráznou učitelkou finštiny Mariou Virolainen, a stejně jako v Maďarsku začal hledat spojnice mezi našimi národy. Psal o cestě Josefa Dobrovského do Finska a Ruska v roce 1792, o Janu Amosovi Komenském a jeho pozorování příbuznosti ugrofinských jazyků, o českých hudebnících – tenoristovi Josefu Navrátilovi a bratrech Hřímálých, violocelistovi Jaromírovi a houslistovi Bohuslavovi –, kteří ve Finsku působili v 19. století...

Na konci osmdesátých let se táta stal členem mezinárodního ugrofinistického komitétu, účastnil se několika ugrofinistických kongresů (v hlavě mi utkvěl ten, který se konal v Syktyvkaru, hlavním městě republiky Komi v tehdejší Sovětské svazu), Finsko několikrát navštívil i v devadesátých letech, kdy jsem tam pracovala na českém velvyslanectví (protože jsem šla v tátových finských stopách, vystudovala jsem finštinu), jedno léto jsme spolu projeli celé Finsko z Helsink až do Rovaniemi... Tátova devadesátá léta byla ale maďarská – od roku 1994 do roku 1998 byl prvním velvyslancem České republiky v Budapešti. A nejenom devadesátá – tátova poslední kniha, velké dílo *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, vyšla několik dní před jeho smrtí v září 2010. Jela jsem pro ni do tiskárny a vezla ji tátovi do nemocnice. Měl radost, ale zároveň mi důrazně

kladl na srdce, abych neopomněla poslat recenzní výtisky. Jedním z nejdůležitějších adresátů byl jeho celoživotní přítel, profesor István Fried.

Od roku 2003 lze finštinu studovat v Brně na Ústavu jazykovědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zasloužili se o to Tomáš Hoskovec, Ondřej Šefčík, David Vaverka, Michal Kovář, Petra Hebedová, v nepatrné míře možná i já. To už je jiný příběh, ale na jeho počátku je jeden patrně nevládný a větrný říjnový den v dávném roce 1964. Do Helsink připlouvá mladý český vědec, stipendista UNESCO, čeká ho téměř rok v zemi pro nás nevídané svobody a blahobytu, ale jemu se už teď, na lodi, stýská po rodině, která musela zůstat v Brně...

Markéta Hejkalová

Ediční poznámka

Stat profesora Richarda Pražáka *Josef Dobrovský. Hungarista a ugrofinista* otiskujeme podle strojopisu s názvem *Josef Dobrovský jako hungarista a ugrofinista* a v roce 1966 v rámci oslav stého výročí založení brněnské univerzity a jako připomínku jednoho z jejích významných pedagogů. Německojazyčný variant téhož textu, *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, vyšel v edici Spisy University J. E. Purkyně v Brně v roce 1967 (sv. 122, přístupný on-line z adresy digitální knihovny Masarykovy univerzity). Českojazyčný strojopisný text je tedy pravděpodobně originál, jež profesor Pražák do němčiny přeložil a také dále upravil. Úpravy jsou ovšem poměrně malé. Oproti německému vydání chybí v děkované pasáži Úvodní poznámky například jméno profesora Vladimíra Skaličky a dále některé odkazy na další literaturu (například v poznámce 79 První kapitoly: Endre Bojtár, „Zur Frage der Ausgestaltung der neuzeitlichen Literatursprachen in Osteuropa“, *Studia Slavica* 1964, tomus X, fasc. 3-4, str. 405-424; Emil Niederhauser, „The problems of bourgeois transformation in Eastern and South-Eastern Europe“, *Nouvelles études historiques*, Budapest 1965, str. 565-580.).

Část českojazyčného textu, a to výňatky ze Čtvrté kapitoly, jsem již otiskl v oslavném sborníku textů Richarda Pražáka *Má maďarská cesta – Česko-maďarský kontext středoevropských kulturních dějin* (Balassiho institut – Nemzeti kulturális alap – Masarykova univerzita, Brno 2014, eds. Róbert Kiss Szemán a Mészáros Andor). Ve sborníku je otištěn i překlad titulární stati profesora Pražáka *Má maďarská cesta*, v níž zpětně hodnotí i výsledky svého bádání o Dobrovského přínosu světové ugrofinistice.

Kapitolu pátou profesor Pražák otiskl s malými úpravami jako článek „Dobrovský a Kazinczy“ ve *Sborníku prací Filosofické fakulty brněnské university*, řada D17/18, str. 45-60, v roce 1971.

V přepisu zohledňuji autorovy rukopisné korektury a textové doplňky.

S ohledem na plynulost četby rozepisují jednoslovné zkratky stol. > století (v tomto případě jde o sjednocení zápisu, neboť autorova volba v textu kolísá), r. > roku, tzv. > takzvaný, např. > například, hr. > hrabě a další, stojící především na začátku syntagmat. Ponechávám zkratky víceslovné na konci frází, například ad. anebo aj., a kvůli stručnosti zkratku srov. v poznámkách.

Sjednocuji zápis slov linguistika/lingvistika > lingvistika, archiv/archív > archív (zde podle několikaletých ručních oprav v samotném strojopise lze usoudit, že autor preferoval tuto variantu), recense/recenze > recenze, speciální/speciální > speciální, Pešt/Pešť > Pešť (dtto), intenzivní/intenzivní > intenzivní (dtto).

Upravuji některé, již v době vzniku textu zastaralé prepoziční a jiné vazby na spřežky (při čemž > přičemž, tak zvaný > takzvaný, zatím co > zatímco) a opravuji interpunkci dle současných pravidel.

Slovosled a jiná, převážně stylistická – lexikální a valenční –, specifika autorská zůstávají zachována. Sem patří i bohemizovaná, dnes nepříliš používaná toponyma, například Jäger (Eger). Přesto i jejich užívání v textu kolísá, a to na úrovni třídy (profesor Pražák nepoužívá české názvy například pro Győr či Göttingen). Obdobně neupravuji slovakismy u slovenských reálií. Výjimkou z obou výše uvedených pravidel je změna z Bratislava na Pressburg v odkazech na starší zdroje. Zde má však změna oporu v pozdějším, německém vydání. Beze změny ponechávám i starší formy etnonym. A konečně nechávám autorovo vlastní skloňování maďarských proprií, obzvláště antroponym, ačkoli u mnoha jmen by mělo být skloňování s ohledem na absenci diftongů v maďarštině, a tudíž s ohledem na pozici švu mezi posledními dvěma slabikami, jiné, např. Tolnaiho namísto Tolnaie.

Neupravuji ani odkazy na Pražákova vlastní díla, ačkoli někdy v odkazech píše o sobě ve třetí osobě jako o Pražákovi, jindy zase v osobě první. Tento rys je doložen i v německém vydání.

Kurzívou odlišuji tituly monografií a periodik a cizí slova. Profesor Pražák tituly periodik i monografií graficky odlišoval uvozovkami, nicméně ne vždy.

K výrazným textovým změnám se odhodlávám jen v případě zjevné inkongruence či absence predikátu a po srovnání s autorským německým překladem. Jde o následující změny:

„Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů mají velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu

v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny.“ > „Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny.“

„Nové národně politické a duchovní otázky, kteřé vykrytalizovaly z ideového a společenského kvasu 18. století v jeho druhé polovině i v habsburské monarchii, kde u hnutí jednotlivých malých národů, probouzejících se k plné emancipaci, byly dobové společenské problémy vždy posuzovány z hlediska celonárodních zájmů.“ > „Nové národně politické a duchovní otázky vykrytalizovaly z ideového a společenského kvasu 18. století v jeho druhé polovině i v habsburské monarchii, kde u hnutí jednotlivých malých národů, probouzejících se k plné emancipaci, byly dobové společenské problémy vždy posuzovány z hlediska celonárodních zájmů.“

Profesor Pražák vložil do bibliografického seznamu zjevně jen stati, jež použil. V poznámkách však odkazuje i na další texty, z nichž si lze doplnit znalosti o vedlejších tématech. Odkazy na tyto texty do seznamu použité literatury nedoplňuji.

Oproti německému vydání chybí ve vydání českém český, ruský a německý abstrakt a jmenný rejstřík. V německém vydání autor vynechal relevantní komentovaný úryvek z Dobrovského *Reise nach Schweden und Russland*, jež zde přetiskuji. Obě německojazyčné Dobrovského stati z příloh opravuji dle původních vydání.

Knihu doplňuje osobně laděná předmluva dcery profesora Pražáka, mé ctěné kolegyně a přítelkyně Markéty Hejkalové, jíž tímto děkuji.

Michal Kovář

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista